

ВСТУП

Християнське життя – це, по суті, Євангеліє на практиці. Саме таке усвідомлення наводить на думку про те, що воно сповнене болу, смутку і страждання. Звідси актуальне запитання: де ж тоді щастя, якого всі люди завжди прагнуть? Невже Христове Воплочення, смерть і Воскресіння були марними? Очевидно, що ні. Все життя нашого Спасителя – парадоксальне, бо демонстративно ілюструє, що знедолені на перший погляд люди є щасливими. Найкраще підтвердження цьому – Євангельські Блаженства, про які Ісус Христос говорить у Своїй Нагірній проповіді (чи проповіді на рівнині у Луки). Вони займають особливе місце у тексті Євангелія. Чимало дослідників називають їх Конституцією Царства Божого. Блаженства – це синтез вчення Ісуса, серцевина Євангелія, квінтесенція християнського життя. Господь пропонує конкретний ідеал, ми ж покликані до того, щоб наближатися до нього все наше життя. Слід, однак, ствердити, що Блаженства самі по собі дуже дивні. Важко навіть уявити, що хтось прагне якостей, перелічених у них. З одного боку вони закликають нас до небачених висот духовного і морального життя, а з іншого – «канонізують» якості, прямо протиставлені уявленню про поважну, благополучну людину. Блаженства – це «священні парадокси», в яких людські цінності перевернуті, а самі блаженні – по-нашому нещасні, що більше, нерозумні. Під цим кутом зору Євангельські Блаженства є революційними. Проте, незважаючи на присутній контраст несправжнього щастя, усі світські критерії другорядні стосовно найвищого добра – Царства. Блаженства несприйнятні та революційні з огляду на те, що в них домінує логіка Царства, що є антитезою звичного земного порядку речей. Властиво, в цьому полягає одне із завдань цієї праці, а саме: показати, що з Блаженствами, парадоксальними за своєю суттю, можна погодити поняття щастя. Це складне завдання, бо в них благословляється особа, котра, по-людськи кажучи, вбога, всіма відкинута, засмучена, зневажена, одним словом, – нещасна. Але насправді, як ми згодом переконаємось, саме ті, кого світ вважає бідними і приреченими, є дійсно щасливими, благословенними, і у всіх своїх стражданнях можуть радіти і веселитися.

Інша мета, яку ставимо перед собою – безпосередньо дотична до назви даної праці. Нею є порівняння обох версій Блаженств. Це ще одна трудність, бо порівняння означає, що треба знайти тотожні і відмінні екзегетичні елементи. В наших умовах, тобто у сфері української біблістики, вже існує публікація на тему Блаженств отця Тараса Барщевського. Хоч вона є ґрунтовна, проте стосується лише тексту Матея. Ми ж натомість спробуємо дослідити ще текст Луки, відтак порівняти його варіант подачі Блаженств з текстом Блаженств у Матея. Таким чином, об'єктами нашого дослідження стануть уривки проповіді Христа в описах обох синоптиків: Матея (5, 1-12) та Луки (6, 20-26). Визначення основних богословських думок цих євангельських розповідей дасть змогу глибше збагнути перспективи, в яких два євангелисти подали проповідь Ісуса, та розрізнити їх відмінності, зумовлені адресатами, для котрих вони написали свої Євангелія.

Пропонована праця складатиметься із трьох розділів. У першому розділі змалюємо нарис святоотцівських думок про Блаженства, подамо головні тези середньовічних мислителів, реформаторів аж до епохи Просвітництва і Новітніх часів. Водночас зупинимось на проблемах, що їх намагались вирішити тогочасні богослови. Відтак представимо основні богословські теми, підкреслені у цих уривках сучасними науковцями. Наприкінці цього розділу подамо коротенький підсумок і поставимо низку запитань, що зародились в

рамках останніх десятиліть ХХ ст. Розв'язати їх спробуємо у наступних двох розділах. Другий розділ носить назву «Літературний та історичний аналіз Блаженств». Тут спочатку подамо тексти Блаженств з критичного видання Нового Завіту та їх переклади разом із текстуальною критикою. Згодом детально опишемо літературний жанр Блаженств, тобто їх етимологію та семантику. Сюди ж представимо вживання даного терміну в масоретському тексті, у Септуагінті, у Новому Завіті (поза межами наших уривків) і спробуємо дослідити феномен євангельського макаризму в Мт 5, Знн і Лк 6, 20нн. Відтак зупинимось на історичній критиці, де з'ясуємо, яка з версій Блаженств ближча до «Джерела висловів», а також походження Матеевих Блаженств. У подальшому розглянемо ширші і вузчі контексти наших перикоп в Євангеліях. Щоб це зробити, нам доведеться спершу подати кілька прикметних рис Євангелій за Матеєм і за Лукою. Ми намагатимемось розглядати саме ті риси, що відлунюють у Блаженствах. Опісля представимо структури Євангелій і вже тоді зможемо перейти до безпосереднього розгляду ширших і вузчих контекстів уривків. Останній пункт другого розділу буде присвячений структурі Євангельських Блаженств. Тут розглянемо формальні і текстові розбіжності Блаженств в обох євангелистів, їх структуру, тобто внутрішній поділ, з'ясуємо скільки все ж таки є Блаженств у Матея і, врешті, ключові ідеї. Третій і останній розділ буде присвячений екзегезі уривків взагалі, де з'ясуємо значення кожного Блаженства зокрема для Євангелій і для сучасного життя Церкви. Вкінці, на основі здійсненої екзегези, зробимо порівняння Блаженств в обох євангелистів. Бібліографічною базою для даної праці стане насамперед текст критичного видання Нового Завіту. Також користатимемо зі спадщини Отців Церкви та напрацювань сучасних богословів. Дуже помічними для нас будуть різного роду біблійні коментарі, монографії і словники, укладені під редакцією провідних світових науковців. Досить згадати імена Раймонда Брауна, Джозефа Фіцмаєра, Брюса Мецгера, Джеймса Мейса, Вільяма Фармера, Рудольфа Шнакенбурга, Йосифа Рацінгера (Венедикта XVI), Ксав'є Леон-Дюфура, Жака Дюпона, Антоніо Джирланди, Жанфранко Равазі, Рінальдо Фабріса, Йоахіна Єрем'яса і т. д. Слід зауважити, що на Заході тема Блаженств через свою популярність є досліджена вздовж і впоперек. Однак самі ж дослідники понині неоднозначно наголошують на тих чи інших положеннях.

ВИСНОВКИ

У результаті досліджень розділу «Літературний та історичний аналіз Блаженств» ми прийшли до наступних висновків:

Євангельський макаризм є двочастинним. Перша частина, виражена в категоріях етичних настанов у теперішньому часі, описує зразкову поведінку. Друга приймає граматичну форму майбутнього часу і виражає есхатологічний сенс. Інші новозавітні макаризми є тричастинними: складаються з іменної частини присудка, тоді особи, і, врешті, причини у допоміжному реченні.

Граматична форма теперішнього часу описує присутній стан – ситуацію, що впливає з порядку цього світу; майбутній час вказує на Господню інтервенцію, яка встановить новий порядок. У цьому русі від теперішнього часу, позначеного поразкою і людськими нещастями, до майбутнього формується позиція, яка зумовлена рятівною діяльністю Бога. Двочленна структура апокаліптичних висловів Ісуса виконує етичну функцію, що потребує есхатологічної мотивації. З факту близькості Божого Царства людина черпає

силу для реалізації моральних вказівок, поміщених у Блаженствах. Під цим кутом зору Євангельські Блаженства – це етичний кодекс для всіх Ісусових послідовників. Інші дослідники пропонують альтернативу: Блаженства не є есхатологічними макаризмами, а вимогами до бажаючих увійти у Царство Боже. Даний статус Блаженств означає, що вони є прихованим імперативом, що обумовлює благословення Господнє. Це тлумачення спонукає до висновку про те, що Євангельські Блаженства – це також правила поведінки для «синів Царства», котрі прагнуть до нього увійти.

Євангельські Блаженства сформульовані в множині. Це, отже, означає, що критерієм їх реалізації є життя у спільноті. Втілення Блаженств на практиці опирається більше на засаду субсидіарності та солідарності, ніж на власне зусилля.

Більшість науковців схильні вважати, що версія Блаженств у Луки є ближчою до оригіналу Q. Однозначно можна ствердити, що самотнім елементом у євангелиста є додаток пн/п. Щодо походження скорбот, то це питання досі залишається відкритим. Натомість Блаженства у редакції Матея – це компіляція з Q, Псалмів та Іс 61, 1-4. З «Джерела» євангелист взяв наступні Блаженства: Блаженство вбогих, голодних, плачучих, зневажених, зганьблених за Христа разом із закликом до радості, бо за це блаженних чекає нагорода на небі. П'ять інших є власними додатками: Блаженство лагідних, милосердних, чистих серцем, миротворців, переслідуваних за правду. Обидва євангелисти – незалежно одне від одного – під впливом Q вважають, що Христа слід розуміти в сенсі Іс 61, 1-4: цей заклик походить від самого Ісуса.

Незважаючи на те, що у Євангельських Блаженств спільна структура, все ж вони мають текстові та формальні розбіжності.

З огляду на місця, де фігурує термін така, ріої текст Матея містить дев'ять Блаженств. Ключові теми у структурі Матеевих Блаженств – ідеї справедливості та Царства Небесного; аналіз структури Блаженств у Луки показує, що їх провідна думка – гостра критика нагромадження багатств.

Підведемо підсумки наших досліджень із розділу «Екзегеза». Отже, відмінні екзегетичні елементи Блаженств у Матея та Луки:

Євангелисти пристосували оригінальний текст Блаженств до окремих спільнот: Матей написав їх для юдеохристиян, а Лука – для еллінської аудиторії. Цей факт зумовлює їхню відмінність.

У Блаженствах Матея Ісус промовляє до всіх християн; у євангелиста Луки Блаженства звернені лише до апостолів, доказом чого є вживання другої особи.

Блаженства Матеевої редакції зорієнтовані на духовну та етичну сферу. З огляду на те, що євангелист більшість своїх Блаженств сформував на основі сапієнціальної літератури, то вони тут носять більш повчальний характер, тобто є своєрідною катехизою. Також не слід забувати, що у Матея обітниця Блаженств є у майбутньому часі пасивного стану. Це вказує на те, що не самі блаженні здобудуть винагороди; не вони є авторами. Єдиним Автором є лише Бог. Крім того, Матееві Блаженства стосуються насамперед Христа, є ніби Його моральним відображенням, неначе прихованою внутрішньою біографією. Він пережив кожну з позицій, що містяться в цьому заклику. Ісус був убогим духом, бо не мав де голову прихилити (Мт 8, 20). Він про Себе може ствердити: «Прийдіть до Мене..., бо Я лагідний і сумирний серцем...» (Мт 11, 28-29), тому і справді є лагідним. Ісус був голодним і спрагненим, милосердним і чистим серцем, з огляду на що постійно бачив Бога. Він був також миротворцем. Йому доводилось терпіти переслідування за справедливість. Саме тому Христос – страждаючий заради Бога. Блаженства – це життєва філософія Ісуса,

це стиль Його життя. Тому Він найкращий інтерпретатор усіх Блаженств. Якщо хочемо знати, у чому полягає кожна з тих позицій, вистачить споглядати Його життя, і там знайдемо живі Блаженства. Отож, вони подають основні елементи для пізнання людськості Ісуса. Жодна поважна христологія не може обійтися без глибокого вивчення Блаженств.

У Блаженствах у Євангелії за Лукою апостолам пропонуються радикальні вимоги для поширення імені Христа по цілому світу. Якщо вони не житимуть згідно засад, проголошених у Блаженствах, то їх неминуче спіткають чотири горя. Оскільки тут менша кількість натяків на Царство Небесне, ніж у Матея, то це означає, що у Луки Блаженства носять більш заземлений характер, тобто є більш зматеріалізовані. Тому вони дотичні до соціально-економічних умов у суспільстві. Для євангелиста реальна біда стількох людей не є чимось фатальним чи неминучим. Це конкретна й очевидна форма гріха світу. Лука знає, що за нею ховаються могутні сили. Для нього злидні є моральною справою, закоріненою в людині. Тому він застосовує протиставлення «вбогі-багаті» як у Блаженствах, так і в усьому Євангелії. Згідно Луки Христос зробив вибір посередині цієї діалектики. Поміж злиднями світу і багатством ситих євангелист ставить постать Христа, розіп'яту між тими двома фронтами, постать Того, Хто добровільно вибрав убогість і є живим втіленням Євангельської вбогости. Таким чином, Ісус є Месією вбогих, Котрий не залишить їх і на момент другого пришестя вони стануть по-справжньому багатими.

Тотожні екзегетичні елементи Блаженств в обох євангелистів:

Блаженства у двох версіях есхатологічні та христологічні. У Мт есхатологія присутня через обітницю небесної винагороди, відгомін якої є майже у кожному Блаженстві; у Лк – через додаток μ/ν , що виражає радикальну зміну становища при переході від цього життя до майбутнього. Христологія виражена через христологічну формулу ($\epsilon[\nu\epsilon\kappa\epsilon\pi\epsilon\upsilon\mu\omicron\upsilon/, \text{tou/ u}^{\iota}\omicron\upsilon/ \text{tou/ av}\nu\alpha\rho\omega,\rho\omicron\upsilon$). Ця формула неначе підкреслює, що Блаженства в обох євангелистів – це шлях, кінцем якого є Ісус Христос.

Блаженства в обох євангелистів є закликом до християн бути християнами. Бути християнами – означає бути послідовниками Христа. Для всіх них Ісус подав Євангельські Блаженства (щастя) – конкретну інструкцію, як йти за Ним. Звідси сенс щастя – уподібнення до Христа. Нема жодних сумнівів у тому, що Євангельські Блаженства відповідають природному прагненню до щастя. Це прагнення має Боже походження; Бог заклав його в серці людини, щоб притягнути її до Себе, бо Він один її може наповнити. Вони розкривають мету людського існування, остаточну мету людських діянь: Бог прикликає нас до Свого власного Блаженства. Це покликання звернене до кожного особисто, а також до цілої Церкви, нового народу, складеного з тих, що прийняли обітницю і живуть нею у вірі.

Ісусові Блаженства – це виклик, кинутий гріхові, це Божа рука, простягнута грішникам, щоби прокляті стали блаженними, поневолені – вільними, нещасні – щасливими. Сам Він першим реалізував всі Блаженства і взяв на Себе прокляття та зневаги через гріх, Сам позбавив Себе всього для того, щоб відчинити нам – грішникам – шлях до Блаженства. Що більше, даром Святого Духа Він виводить нас на дорогу Блаженств і зміцнює.

Сповнення вимог, що містяться в них, поступово вводить християнина в Царство Боже, яке є усередині нас (Лк 17, 21). Євангельські Блаженства показують людині, як їй стати такою, якою вона була в Божому задумі до гріхопадіння.

Вслід за Леон-Дюфуром можна ствердити, що ці два різні заклики взаємно доповнюються, тобто творять своєрідну програму чи шлях життя. Блаженства вказують

на спосіб життя, притаманний християнам. Для когось ця дорога видаватиметься важкою, тернистою, зрештою, сумною, однак Христос запевнює у радості, стверджуючи: «Радійте й веселіться, бо нагорода ваша велика на небі» (Мт 5, 12а). Радість і веселість повертають нас до Того, в Кому злиті всі Блаженства, – до розп'ятого Ісуса. Сам Він обрав шлях слабкості. У Ньому є щось таке, що легше виразити неміччю, ніж силою, нерозумом, ніж мудрістю, бідністю, ніж багатством. Воплотившись, Він став бідним, осміяним, зневаженим, а опісля – воскрес. Те саме чекає і нас: страждатимемо, щоб згодом вокреснути. У нашому житті любов і правда тільки тоді принесуть добрий плід, коли будуть розіп'яті. Після цього настане Воскресіння – правдиве щастя. Таким чином, Воскресіння є кульмінаційним пунктом людського щастя, повнота Блаженства звершиться тут. Це, отже, означає, що з Блаженствами, парадоксальними за своєю суттю, можна без вагань погодити поняття щастя. Ми, котрі покликані наслідувати Ісуса, не повинні дивуватися, що нам слід вивчити високе мистецтво немочі. Це досвідчив великий Павло, коли, прагнучи позбутися колючки в тілі, почув від Господа: «Досить тобі моєї благодаті, бо моя сила виявляється в безсиллі» (2 Кр 12, 9). Ось справжній парадокс тієї радості, бо коли ми «немічні, тоді ми міцні» (2 Кр 12, 10). Оскільки ця неміч згідно ап. Павла «Христа ради», то ми блаженні.

Такими, на нашу думку, є розв'язки дискусійних запитань, поставлених у вступі та 1-му розділі. Ми свідомі, що ці міркування не претендують бути істиною в останній інстанції. Тому подальші дослідження мають тривати – шлях пошуку залишається незмінним. Будь-які інтелектуальні здобутки позначені фрагментарністю, недовершеністю. Лише «коли настане досконале, недосконале зникне» (1 Кр 13, 10).

ЗМІСТ

Список скорочень.....	4
Вступ.....	5
Розділ 1. Історія тлумачення Блаженств	
1.1. Давня Церква та Середньовіччя.....	9
1.2. Від Реформації до Просвітництва.....	15
1.3. Новітні часи.....	17
1.4. Актуальна проблема: відмова від насильства та збереження миру...20	
1.5. Висновки щодо Нагірної проповіді.....	23
Розділ 2. Літературний та історичний аналіз Блаженств	
2.1. Делімітація, текст і переклад.....	25
2.2. Текстуальна критика.....	29
2.3. Літературний жанр макаризмів.....	30
2.4. Декі питання історичної критики	
2.4.1. Проповідь в Q та її редакція євангелистом Лукою.....	37
2.4.2. Блаженства – плід редакційної праці євангелиста Матея.....	41
2.5. Істотні риси Євангелій	
2.5.1. Євангелія від Матея.....	45
2.5.2. Євангеліє від Луки.....	46
2.6. Структура обох Євангелій	
2.6.1. Структура Євангелія за Матеєм.....	47

2.6.2. Структура Євангелія за Лукою.....	49
2.7. Ширший і вузький контексти уривку в Євангелії від Матея	
2.7.1. Місце уривку в ширшому контексті.....	50
2.7.2. Місце уривку у вузькому контексті.....	50
2.8. Ширший і вузький контексти уривку в Євангелії від Луки	
2.8.1. Місце уривку в ширшому контексті.....	52
2.8.2. Місце уривку у вузькому контексті.....	53
2.9. Структура Євангельських Блаженств.....	54
Розділ 3. Екзегеза	
3.1. Екзегетичний аналіз Блаженств у Матея 5, 1-12.....	60
3.2. Екзегетичний аналіз Блаженств у Луки 6, 20-26.....	78
3.3. Порівняння обох версій.....	88
Висновки.....	92
Список використаної літератури.....	98